

УДК316.614:159.98]-044.332-056.24

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ
ПОСЛУГИ ДЕННОГО ДОГЛЯДУ ЗА ДІТЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ**

Хворова Г. М. кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної, вікової та педагогічної психології, Житомирський державний університет імені Івана Франка

ORCID: 0000-0001-5848-0041

E-mail: akhvorova@ukr.net

Котлова Л. О. кандидат психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри загальної, вікової та педагогічної психології, Житомирський державний університет імені Івана Франка

ORCID: 0000-0003-2994-6724

E-mail: kotlova.lo@i.ua

Котловий С. А. кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних технологій, Житомирський державний університет імені Івана Франка

ORCID: 0000-0001-7724-9398

E-mail: kotlovuy@gmail.com

У статті розглянуто проблеми організації психолого-педагогічного супроводу денного догляду для дітей з інвалідністю, які мають комплексні порушення фізичного та розумового розвитку, включаючи розлади аутичного спектру. У теперішній час денний догляд для дітей з інвалідністю є базовою соціальною послугою, яка, відповідно до класифікатора соціальних послуг, передбачає соціальну реабілітацію; соціально-трудова адаптацію та організацію дозвілля; догляд; навчання батьків дітей з інвалідністю. Незважаючи на велику потребу, послуга розвивається дуже повільно. Потребує кадрового та методичного забезпечення, навчання працівників. Протягом 2020-2022 років за підтримки ЮНІСЕФ та низки інших міжнародних організації в Україні триває проект Спільно, завдяки якому відбувається впровадження послуги денного догляду в об'єднаних територіальних громадах Донецької та Луганської області. Зокрема, проведено близько 50 супервізій та воркшопів з питань як організації соціальної послуги, так і її психолого-педагогічного супроводу. На часі є розробка методичних рекомендацій для відділень денного догляду та спеціально організоване підвищення кваліфікації педагогічних фахівців, що працюють з дітьми з інвалідністю в умовах надання соціальної послуги денного догляду.

Ключові слова: соціальні послуги, аутизм, діти з інвалідністю, денний догляд.

**ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROVISION
OF SOCIAL SERVICE OF DAY CARE FOR CHILDREN WITH DISABILITIES**

Khvorova Hanna, PhD, Associate Professor, Professor of the department of general, age-related and pedagogical psychology, Ivan Franko Zhytomyr State University.

ORCID: 0000-0001-5848-0041

E-mail: akhvorova@ukr.net

Liudmyla Kotlova, PhD in Psychology, Associate Professor, Head of the department of general, age-related and pedagogical psychology, Ivan Franko Zhytomyr State University

ORCID: 0000-0003-2994-6724

E-mail: kotlova.lo@i.ua

Kotlovyi Serhii, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Technologies, Ivan Franko Zhytomyr State University.

ORCID: 0000-0001-7724-9398

E-mail: kotlovuy@gmail.com

The article considers the problems of organizing psychological and pedagogical support of day care for children with disabilities who have complex disorders of physical and mental development, including autism spectrum disorders. Currently, day care for children with disabilities is a basic social service, which, according to the classifier of social services, provides social rehabilitation; social and labor adaptation and organization of leisure; care; training of parents of children with disabilities, and children with serious diseases, disorders, injuries, conditions (including before the establishment of disability). The service is provided semi-permanently (during the working day without overnight stays) in the premises of the social service provider. The documents accompanying the provision of social day care services for children with disabilities must contain: an agreement with the parents/recipients of the service; assessment of the needs of a child with a disability in care; psychological and pedagogical assessment of child development; individual development program.

Despite the great need, the service is developing very slowly. Requires staffing and methodological support, training of employees. During 2020-2022, with the support of UNICEF and a number of other international organizations in Ukraine, the Joint project is underway, thanks to which the day care service is being implemented in the united territorial communities of Donetsk and Luhansk regions. In particular, about 50 supervisions and workshops on the organization of social services and its psychological and pedagogical support were conducted. It is time to develop methodological recommendations for day care departments and specially organized professional development of pedagogical specialists working with children with disabilities in the provision of social day care services.

Key words: social services, autism, children with disabilities, day care.

Постановка проблеми. За даними Міністерства соціальної політики і Міністерства охорони здоров'я станом на 01.01.2020 р. в Україні проживає 163 886 дітей з інвалідністю, з них близько 10 % або 16 тис. дітей мають інвалідність підгрупи А (особи з виключно високою мірою втрати здоров'я, надзвичайною залежністю від постійного стороннього догляду, допомоги або диспансерного нагляду інших осіб і які фактично не здатні до самообслуговування). Здебільшого такі діти перебувають вдома з одним батьків, який не має можливості працювати та самореалізуватися, або в закладах інституційного догляду. Обидва варіанти не передбачають соціалізації таких дітей, включення їх у життя суспільства нарівні з іншими дітьми. [2]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Батьки, що виховують дітей з особливостями розвитку, тобто – в умовах виконання особливих батьківських функцій, стикаються з додатковими проблемами у порівнянні з батьками нормотипових дітей. Вони включають стигму, брак прийняття широким суспільством, а також додаткові повсякденні труднощі, характерні для психічного або фізичного стану дитини (Burlaka, Shevtsov, & Lundquist, 2007; Burlaka, Graham-Bermann, & Delva, 2017). [4,5] Особливо це стосується батьків, які виховують

дитину з ментальними порушеннями, найбільше навантаження, за результатами сучасних досліджень, відчувають батьки з аутизмом. Батьки, котрі піклуються про дитину з аутизмом, як правило, відчувають додатковий стрес, який впливає на їхню здатність до виконання батьківських функцій (Baker-Ericzen, Brookman-Fraze, & Stahmer, 2006) [3]. При такому стресі батьки можуть сприймати свої батьківські навички менш адекватно. Попри те, щоб зменшити наслідки проблем поведінки в дітей з аутизмом, батьки повинні використовувати позитивні методи виховання дітей (Smith, Greenberg, Seltzer, & Hong, 2008) [9]. Крім того, батьки дітей з аутизмом повинні уникати нав'язливості, яка може перешкоджати розвитку в дітей навичок самостійного життя (Wood, 2006)[12] та комунікативних навичок (Siller & Sigman, 2002)[8], а також спричиняють проблеми уваги в дітей дошкільного віку (Brigham, Yoder, Jarzynka, & Tapp, 2009)[6]. Батьки дітей з аутизмом через високе навантаження можуть відчувати невпевненість у своїх батьківських навичках (Wing, 2004)[11]. Деякі дослідження підтвердили той факт, що використання батьківської негативної поведінки часто зростає серед батьків, що виховують дітей із порушеннями поведінки (наприклад, Dossator, Nicol, Stretch & Rajkhowa, 1994; Hastings, Daley, Burns, & Beck, 2006) [7].

Через брак доступу до якісної освіти, адекватної реабілітації та соціальних послуг, негативної соціальної стигматизації дитини з інвалідністю, браку позитивних взірців життя дорослих людей з інвалідністю, відбувається неусвідомлений вибір батьками стійкого заперечення реальності в надії на «вилікування», що унеможлиблює нормальний процес психологічної адаптації батьків до факти інвалідності дитини та досягнення прийняття, найбільш ефективного та ресурсного стану для компетентної взаємодії батьків з фахівцями та найвищої якості життя родини та самої дитини з інвалідністю. На думку дослідників (О.Романчук) [1], конфлікти сім'ї з фахівцями можуть бути зумовлені аж ніяк не потребою «пошуку винних», а реальними порушеннями професійних стандартів. Як наочний приклад такого стану речей Seligman (1989) [1] наводить дані дослідження, яке засвідчило, що показники «примирення» батьків з неповносправністю в одному містечку різко поліпшилися, коли там було відкрито спеціалізовану реабілітаційну установу.

Мета статті – науково обґрунтувати організаційно-педагогічні умови надання соціальної послуги денного догляду за дітьми з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для обґрунтування актуальності створення та розвитку соціальних та освітніх послуг для дітей з інвалідністю та їх родин доцільно використовувати досвід інших країн, та проведені наукові дослідження, які висвітлюють важливі аспекти підтримки сімей людей з інвалідністю. Р. Wang & С. А. Michaels, 2009 [10] дослідили потреби батьків, що виховують дітей з важким ступенем інвалідності у КНР та можливості їхньої соціальної підтримки.

Це описове дослідження зібрало кількісні та якісні дані про 368 сімей у Народній Республіці Китай, які виховували дітей з вираженими вадами розвитку, дозволило оцінити наявні потреби сімей, доступні їм опори, деякі відмінності в усвідомленні потреб та підтримки між матерями та батьками, деякі відмінності в потребах та пов'язану з ними необхідність підтримки сімей з інвалідністю в дитини. Дані свідчать про те, що китайські сім'ї з дітьми з важкими вадами розвитку відчувають потребу в більшій кількості громадських послуг, інформації

та сімейній/соціальной підтримці. Сім'ї дітей з аутизмом, як правило, повідомляли більше потреби в інформації та підтримці, ніж батьки дітей з вадами розумового розвитку або фізичними вадами.

Якісний аналіз відповідей на відкриті питання про додаткові потреби говорить про те, що сім'ї відчувають потребу в більшій кількості професіоналів з навичками навчання дітей з важкою інвалідністю; потреба в більшій кількості соціальних послуг, які допоможуть сім'ї дати раду з дитиною з інвалідністю; потреба в більшій поінформованість суспільства та підтримці з боку уряду; потреба в працевлаштуванні, підтримці у самостійному дорослому житті, створенні систем підтримки дорослих людей з інвалідністю; та потреба в більших можливостях для інклюзії, соціалізації та участі у житті громади.

Хоча в останні роки у політиці щодо фінансування сімей та дітей з обмеженими можливостями відбулися позитивні зміни, принаймні в кількох економічно багатих регіонах (наприклад, Пекін, Гуанчжоу), не всі сім'ї прагнуть прийняти нову політику. Показовою в цьому сенсі є ситуація, під час конференції в Пекіні, де зібрано деякі дані для цього дослідження, кілька батьків заявили, що вони відмовилися від надання додаткового доходу (пособія) для сімей з дітьми з інвалідністю через занепокоєння та страх щодо «офіційного запису» про інвалідність дитини. Автори дослідження вважають, що, в основному, це занепокоєння пов'язано з усвідомленням стигматизації інвалідності в Китаї.

Що стосується відповідей на питання Шкали підтримки сім'ї, батьки вказали, що вони в першу чергу поклалися на школу своєї дитини, їх партнера по шлюбу та їхні великі родини для соціальної підтримки. Ці результати узгоджуються з наявною літературою (Baxter & Kahn, 1999; Chen & Tang, 1997; Dunst et al., 1988; Хол, 1996; Вонг & Вонг, 2003) [10].

Обмеженням цього дослідження було те, що всі відповіді отримані від сімей, які вже отримували послуги для своїх дітей у школах для дітей з особливими освітніми потребами, а деякі з них були відвідувачами конференції для батьків, що може вказувати на більшу потребу в підтримці або на більшою залученням, ніж в деяких інших родині дітей з важкою інвалідністю. Іншими словами, зазначені потреби в підтримці, відображають ситуацію у тих сім'ях, які вже отримували послуги від приватних та державних провайдерів. Потреби та соціальний супровід сімей дітей з інвалідністю, які не отримують послуг, наприклад – у сільських та слаборозвинених районах Китаю, залишаються невідомими, що є підставою для проведення досліджень у майбутньому.

Програми навчання для батьків, на думку авторів дослідження, можуть бути однією з стратегій задоволення потреб сімей щодо їх забезпечення з інформацією. Потенційні теми, які можна розглянути на такому навчання може включати розуміння особливостей різних порушень розвитку; типовий та нетиповий розвиток дитини, його особливості у різні вікові періоди; стратегії та техніки для навчання конкретним навичкам та управління складною поведінкою; розуміння та використання наявного законодавства щодо людей з інвалідністю, фінансування та механізмів підтримки. Також слід створити групи підтримки, щоб батьки могли поділитися своїм досвідом один з одним та разом шукати рішення важливих життєвих проблем. Забезпечення підтримки всієї родини, програми навчання батьків мають заохочувати батьків до спілкування з іншими членами сім'ї. Це може бути першим кроком у формуванні активних батьківських

адвокаційних мереж в Китаї. Одночасно, завданням адвокатів та фахівців є активна робота над деякими культурними та контекстуальними змінами у суспільній свідомості народу Китаю, які попереджатимуть маргіналізацію людей з важкими вадами розвитку та їхніх родин.

Виходячи з реалій сучасної української освіти є всі підстави вважати, що освітні послуги, які надаються дітям з інвалідністю відповідно до законодавства України – спеціальна та інклюзивна освіта – не можуть повністю перекрити потреби дітей з важкими та множинними порушеннями розвитку у фаховому супроводі. Це збільшує відповідальність системи соціального захисту за якість та доступність соціальних послуг, від яких залежить якість життя дітей та дорослих з інвалідністю та їх сімей. Це цілий комплекс соціальних послуг, який охоплює весь життєвий цикл людини з інвалідністю від народження до дорослого віку: раннє втручання, денний догляд для дітей з інвалідністю, тимчасовий перепочинок для батьків дітей з інвалідністю, підтримане незалежне проживання.

Гідною альтернативою для дітей, що мають складні порушення розвитку, у тому числі з інтелектуальними та психосоціальними порушеннями розвитку, є надання послуги денного догляду. З введенням в дію 01.01.2020 р. Закону України «Про соціальні послуги» послуга денного догляду стала базовою, що передбачає, що її надання забезпечується міськими державними адміністраціями та виконавчими органами сільських та міських рад об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Разом з тим, станом на сьогодні соціальна послуга денного догляду для дітей з інвалідністю розвивається дуже повільно. Так, для прикладу, у місті Києві, де є більше 1100 дітей з інвалідністю підгрупи А, послуга денного догляду надається лише близько 300-м дітям у територіальних центрах соціального обслуговування, а також деякими неурядовими організаціями. Тобто загальна пропозиція не покриває навіть половини потреби у послугі в м. Києві. Втім, у сотнях ОТГ такої послуги не існує, як правило, взагалі. А це означає, що тисячі сімей в Україні, які виховують дітей з інвалідністю, залишені сам-на-сам зі своїми складними життєвими обставинами, перебувають у постійному фізичному та психоемоційному напруженні та виключенні з активної участі у житті суспільства на рівні з іншими.

Відтак в Україні є приклади, коли соціальна послуга денного догляду успішно надається не один рік як на базі комунального закладу, так і громадської організації, у тому числі у співпраці з органами місцевого самоврядування через механізм соціального замовлення чи інші варіанти партнерства. ГО «Родина для осіб з інвалідністю» (м.Київ) створена 21 рік тому батьками, які виховують дітей з інвалідністю та має на меті забезпечення гідного життя родині, яка виховує дитину або дорослого з інвалідністю, привернення уваги органів державної влади, інших державних та недержавних структур та громадськості (в Україні та закордоном) до проблем дітей та дорослих з інвалідністю, захист законних інтересів людини з інвалідністю та її родини. Одним з напрямів роботи ГО «Родина для осіб з інвалідністю» є надання соціальної послуги денного догляду для дітей з інвалідністю.[2]

Відповідно до класифікатора соціальних послуг, денний догляд для дітей з інвалідністю передбачає соціальну реабілітацію; соціально-трудова адаптацію та організацію дозвілля; догляд; навчання батьків та осіб що їх замінюють - для

дітей з інвалідністю та дітей з тяжкими захворюваннями, розладами, травмами, станами (у тому числі до встановлення інвалідності). Послуга надається напівстаціонарно (протягом робочого дня без ночівлі) у приміщенні надавача соціальної послуги.

У відділенні денного догляду ГО «Родина» створено міждисциплінарну команду (МДК), до складу якої входять: спеціальний (корекційний) педагог, фізичний терапевт/фахівець з фізичної реабілітації, логопед, психолог, вихователь. Зміст роботи МДК полягає в оцінюванні індивідуальних потреб та розробці індивідуальної програми розвитку дитини та моніторингу її реалізації. Індивідуальні потреби дитини визначаються з урахуванням пізнавальних можливостей; сенсорних потреб (потреба у сенсорно-інтегративній терапії); рівня розвитку мовлення, можливості застосування альтернативної комунікації; стану слуху та зору; фізичних труднощів, обмежень мобільності; рівня самообслуговування; наявності проблемної поведінки; зони найближчого розвитку.

Протягом 2020-2022 років за підтримки ЮНІСЕФ та низки інших міжнародних організації в Україні триває проект Спільно, завдяки якому відбувається впровадження послуги денного догляду в об'єднаних територіальних громадах Донецької та Луганської області. Деякі громади тільки починають надання послуги (Бахмут, Сіверськ, Соледар, Троїцьке, Білокуракине), інші вже вийшли на достатньо високий рівень за кількісними та якісними показниками, зокрема, у громаді Новопокска Луганської області.

Станом на кінець 2021 р. у відділенні надання соціальних послуг в умовах денного перебування комунальної установи «Центр надання соціальних послуг Новопоксвської селищної ради» отримують денний догляд дітей з інвалідністю 35 дітей, яким було проведено наступні заходи: 230 занять з вчителем-логопедом, 268 занять з вчителем-реабілітологом, 134 сеансів з масажу, 67 з ЛФК, 107 групових заходів, організація дозвілля та ігрової діяльності всіма спеціалістами відділення – 634 заходи. Відвідувати відділення отримувачі соціальних послуг почали з лютого 2021 року.

Для надання соціальних послуг відділенням за потреби залучається психолог Центру, який проводить психологічне консультування, підтримку, діагностику, корекцію, психотерапію, реабілітацію отримувачам соціальних послуг відділення, проводить психолого-педагогічну корекцію з урахуванням індивідуальних потреб, психолого-профілактичну роботу з дітьми, їх батьками, та особами з інвалідністю. В роботі використовує такі методики як: психокорекція, казко-, ігро-, музико-, пісочна терапії, виховні бесіди, тренінги, тощо. За вказаний період 14 дітям психологом було надано: 11 психологічних консультувань, 17 індивідуальних психологічних діагностик, 4 групові психологічні діагностики, 84 занять, щодо корекції психологічного стану та поведінки, 4 зустрічі з батьками стосовно психологічної підтримки дитини з інвалідністю; 4 особам з інвалідністю було надано: 7 групових психологічних діагностик, а також 2 родини отримали 16 психологічних консультувань.

Крім цього, відділення надання соціальних послуг в умовах денного перебування з 20 серпня до 30 листопада 2021 року приймає участь в апробації проекту нового Державного стандарту соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю, що дозволить при його реалізації покращити якість надання цієї

послуги. Працівники відділення постійно проходять навчання та підвищують свою кваліфікацію, беруть участь в супервізіях, ведуть особові справи отримувачів соціальних послуг, журнали та іншу документацію, яка стосується роботи відділення, постійно вивчають практику інших надавачів соціальних послуг за напрямом денного догляду дітей з інвалідністю, застосовують в роботі різноманітні методики щодо розвитку дітей, проводять роз'яснювальну роботу з батьками дітей, які отримують соціальну послугу, щодо набутих дітьми навичок та вмінь і підтримання їх в домашніх умовах для закріплення та ефективності результатів розвитку дітей. Постійно проводяться засідання міждисциплінарної команди для оцінювання потреб отримувачів соціальних послуг, перегляду та коригування їх індивідуальних планів, поточного оцінювання результатів, складання та коригування графіку відвідування та підвезення дітей до відділення автотранспортом Центру. Працівники відділення також здійснюють супроводження дітей під час їх підвезення до відділення та до місця їх проживання.

В означених громадах Донецької та Луганської області протягом 2020-2022 рр. нами проведено близько 50 супервізій та воркшопів з питань як організації соціальної послуги, так і її психолого-педагогічного супроводу. Коло питань педагогічного напрямку, висвітлених на воркшопах, містить: особливості різних типів індивідуальних потреб дітей, які входять в неоднорідну групу дітей з важкими та множинними порушеннями розвитку; поняття «депривація», її види та наслідки; принципи розвивального догляду та їх реалізації в таких аспектах, як типи середовища, події в житті дітей, необхідне обладнання, виконання рутинних повсякденних справ та набуття дітьми самостійності, спеціально організовані заняття для дітей з інвалідністю, які отримують послугу денного догляду; сучасне розуміння сутності розладів аутичного спектру, потреби та можливості людей з низкофункціональним та високофункціональним аутизмом; загальне уявлення про основні актуальні методики та шляхи психолого-педагогічної допомоги при аутизмі; підходи до організації важливих режимних моментів та спеціально організованих занять при наданні послуги денного догляду дітям з аутизмом; поняття родинно-центрованого підходу та супроводу родини з інвалідністю; психологічні стадії адаптації до ситуації батьківства дитини з порушеннями розвитку; компетентне батьківство щодо дітей з інвалідністю, його складові, рівні батьківської компетентності; компетентна взаємодія фахівців з батьками дітей з інвалідністю; етапність формування та розвитку взаємодії фахівця (психолога) з родителем; формування навичок самообслуговування в дітей методами АВА-терапії: таблиця збору даних щодо навичок самообслуговування, протокол формування туалетної навички, завдання батьків, завдання фахівців, побудова співпраці, вибір та розширення мотиваційних стимулів, використання візуальних розкладів.

В результаті проведення воркшопів та супервізій фахівцям громад були надані численні рекомендації, зокрема: організація отримання послуги «кластерним» методом, при якому формуються певні мікрогрупи дітей, які відвідують центр в один і той самий час, варто залучати нових дітей в ті мікрогрупи, які найбільше відповідають віку та рівню розвитку дитини; створення якісного за текстом та ілюстративним матеріалом інформаційно-рекламного буклету про зміст нової для громади соціальної послуги денного

догляду, розміщення інформації в групах в соціальних мережах, які об'єднують членів громади; співпраця та обмін інформацією з тими командами, які нещодавно впровадили послугу – щодо алгоритму вдалого старту, налагодження взаємодії з сім'ями клієнтів, номенклатурою документації тощо; необхідність введення в штат відділення денного догляду посад педагога-реабілітолога, психолога, логопеда, особливо, в тих громадах, де немає жодного такого фахівця (відсутні ІРЦ та реабілітаційні відділення).

Документи, які супроводжують надання соціальної послуги денного догляду для дітей з інвалідністю, обов'язково мають містити: договір з батьками/отримувачами послуги; оцінювання потреб дитини з інвалідністю в догляді; психолого-педагогічне оцінювання розвитку дитини; індивідуальну програму розвитку.

Воркшопи для фахівці з педагогічного супроводу денного догляду охоплювали методичні рекомендації та практичні вправи з наступних питань:

– особливості різних типів індивідуальних потреб дітей, які входять в неоднорідну групу дітей з важкими та множинними порушеннями розвитку; поняття «депривація», її види та наслідки; принципи розвивального догляду та їх реалізації в таких аспектах, як типи середовища, події в житті дітей, необхідне обладнання, виконання рутинних повсякденних справ та набуття дітьми самостійності, спеціально організовані заняття для дітей з інвалідністю, які отримують послугу денного догляду.

– сучасне розуміння сутності розладів аутичного спектру, потреб та можливостей людей з низкофункціональним та високофункціональним аутизмом та завдання їх педагогічного супроводу в процесі надання послуги денного догляду; загальне уявлення про основні актуальні методики та шляхи психолого-педагогічної допомоги при аутизмі; підходи до організації важливих режимних моментів та спеціально організованих занять при наданні послуги денного догляду дітям з аутизмом.

– поняття родинно-центрованого підходу та супроводу родини з інвалідністю; психологічні стадії адаптації до ситуації батьківства дитини з порушеннями розвитку; компетентне батьківство щодо дітей з інвалідністю, його складові, рівні батьківської компетентності, компетентна взаємодія фахівців з батьками дітей з інвалідністю; поняття про індивідуальний профіль дитини та родини; етапність формування та розвитку взаємодії фахівця (психолога) з родителем, практичні поради по взаємодії фахівців з батьками дітей з інвалідністю, аналіз та обговорення відеофрагментів взаємодії фахівців з батьками.

– приклад організації взаємодії фахівців з батьками з метою формування навички самообслуговування методами АВА-терапії; таблиця збору даних щодо навичок самообслуговування; приклад компетентної взаємодії фахівців з батьками: протокол формування туалетної навички, завдання батьків, завдання фахівців, побудова співпраці фахівців з батьками у процесі формування побутових навичок методами АВА-терапії; практичне вивчення кейсів з дітьми, які отримують соціальну послугу денного догляду у громаді та їх батьками.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Актуальні завдання педагогічного супроводу денного догляду дітей з інвалідністю потребують нових підходів до створення організаційно-педагогічних умов цього

процесу, розробки алгоритмів педагогічної діагностики та впровадження індивідуальних програм розвитку дитини, оскільки педагогічний супровід денного догляду не може бути здійснений тими засобами та за тими програмами, що були розроблені для спеціальної освіти. На часі є розробка методичних рекомендацій для відділень денного догляду та спеціально організоване підвищення кваліфікації педагогічних фахівців, що працюють з дітьми з інвалідністю в умовах надання соціальної послуги денного догляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. Львів, 2008. 334 с.
2. Хворова Г., Онуфрик М., Майорова Н. Центр (відділення) денного догляду для дітей з інвалідністю: нормативно-правове забезпечення, адміністрування, психолого-педагогічний супровід, підтримка компетентного батьківства: інформаційно-методичний посібник / Фонд соціального захисту інвалідів ; Громадська організація «Родина». Київ, 2020. 56 с.
3. Baker-Ericzen M., Brookman-Frazee L., Stahmer A. Stress levels and adaptability in parents of toddlers with and without autism spectrum disorders. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*. 2006;30(4):194–204.
4. Burlaka, V., Graham-Bermann, S. A., & Delva, J. (2017). Family factors and parenting in Ukraine. *Child Abuse & Neglect*, 72, 154–162. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.08.007>
5. Burlaka, V., Shevtsov, A., & Lundquist, L. (Eds.). (2007). *Introduction to habilitation and rehabilitation of children with disabilities*. Kyiv: Herb.
6. Brigham, N., Yoder, P. J., Jarzynka, M. A., & Tapp, J. (2010). The sequential relationship between parent attentional cues and sustained attention to objects in young children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(2), 200–208. DOI: 10.1007/s10803-009-0848-7.
7. Dossetor, D. R., Nicol, A. R., Stretch, D. D., & Rajkhowa, S. J. (1994). A study of expressed emotion in the parental primary carers of adolescents with intellectual impairment.
8. Siller, M., & Sigman, M., (2002). The behaviors of parents of children with autism predict the subsequent development of their children's communication. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 32(2), 77–89. DOI: 10.1023/A:1014884404276.
9. Smith, L. E., Greenberg, J. S., Seltzer, M., & Hong, J., (2008). Symptoms and behavior problems of adolescents and adults with autism: Effects of mother-child relationship quality, warmth, and praise. *American Journal on Mental Retardation*, 113(5), 387–402.
10. P. Wang and C. A. Michaels. Chinese Families of Children With Severe Disabilities: Family Needs and Available Support. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 2009, Vol. 34, No. 2, 21–32
11. Wing, L. (2004). The spectrum of autistic disorders. *Hospital Medicine*, 65, 542–545.
12. Wood, J. J., (2006). Parental intrusiveness and children's separation anxiety in a clinical sample. *Child Psychiatry Hum Dev*. Fall; 37(1): 73–87.

REFERENCES

1. Romanchuk O. Nepovnospravna dytyna v sim'yi ta v suspil'stvi [Disabled child in the family and in society]. Lviv, 2008. 334 p. [in Ukrainian].
2. Khvorova H., Onufryk M., Maiorova N. Tsentr (viddilennia) dennohodohliadu dlia ditei z invalidnistiu: normatyvno-pravove zabezpechennia, administruvannia, psykhologo-pedagogichniy suprovid, pidtrymka kompetentnoho batkivstva. – Kyiv, 2020. 56 p. [in Ukrainian].
3. Baker-Ericzen M., Brookman-Frazee L., Stahmer A. Stress levels and adaptability in parents of toddlers with and without autism spectrum disorders. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*. 2006;30(4):194–204.
4. Burlaka, V., Graham-Bermann, S. A., & Delva, J. (2017). Family factors and parenting in Ukraine. *Child Abuse & Neglect*, 72, 154–162. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.08.007>
5. Burlaka, V., Shevtsov, A., & Lundquist, L. (Eds.). (2007). Introduction to habilitation and rehabilitation of children with disabilities. Kyiv: Herb.
6. Brigham, N., Yoder, P. J., Jarzynka, M. A., & Tapp, J. (2010). The sequential relationship between parent attentional cues and sustained attention to objects in young children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(2), 200–208. DOI: 10.1007/s10803-009-0848-7.
7. Dossetor, D. R., Nicol, A. R., Stretch, D. D., & Rajkhowa, S. J. (1994). A study of expressed emotion in the parental primary carers of adolescents with intellectual impairment.
8. Siller, M., & Sigman, M., (2002). The behaviors of parents of children with autism predict the subsequent development of their children's communication. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 32(2), 77–89. DOI: 10.1023/A:1014884404276.
9. Smith, L. E., Greenberg, J. S., Seltzer, M., & Hong, J., (2008). Symptoms and behavior problems of adolescents and adults with autism: Effects of mother-child relationship quality, warmth, and praise. *American Journal on Mental Retardation*, 113(5), 387–402.
10. Wood, J. J., (2006). Parental intrusiveness and children's separation anxiety in a clinical sample. *Child Psychiatry Hum Dev*. Fall; 37(1): 73–87.
11. P. Wang and C. A. Michaels. Chinese Families of Children With Severe Disabilities: Family Needs and Available Support. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 2009, Vol. 34, No. 2, 21–32.
12. Wing, L. (2004). The spectrum of autistic disorders. *Hospital Medicine*, 65, 542–545.